

Вимоги до апеляційної скарги в цивільному процесі України

О.В. Батрин

аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін, Навчально-науковий інститут права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

О.В. Синегубов заступник директора з навчально-методичної роботи, Навчально-науковий інститут права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті охарактеризовано вимоги, що пред'являються до апеляційної скарги в цивільному судочинстві. З'ясовано, що дотримання процесуальної форми та змісту апеляційної скарги є однією з обов'язкових вимог цивільного процесуального законодавства, яке забезпечує виникнення апеляційного провадження та подальший розгляд справи судом апеляційної інстанції. Запропоновано шляхи вирішення окремих спірних питань, що виникають на практиці, при поданні апеляційної скарги.

В статье охарактеризованы требования к апелляционной жалобе в гражданском судопроизводстве. Выяснено, что соблюдение процессуальной формы и содержания апелляционной жалобы является одним из обязательных требований гражданского процессуального законодательства, обеспечивает возникновение апелляционного производства и дальнейшее рассмотрение дела судом апелляционной инстанции. Предложены пути решения отдельных спорных вопросов, возникающих на практике, при подаче апелляционной жалобы.

The article described the requirements to appeal in civil proceedings. It was found that the observance of procedural form and content of appeal is a mandatory requirement of civil procedural law, which provides the appearance of the appeal proceedings and the subsequent trial appeal. The author of this article suggested the ways of resolving certain disputes that arise in practice, when filing an appeal.

Ключові слова: апеляційна скарга, цивільний процес, судові рішення, апелянт.

Постановка проблеми

Важливе значення для перегляду судового рішення в порядку апеляційного провадження мають форма і зміст апеляційної скарги. Значною мірою від того, які доводи і мотиви викладено у скарзі та які вимоги висуваються апелянтом, залежать наслідки апеляційного провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання процесуальної форми та змісту апеляційної скарги розглядалося в наукових працях Є.А. Борисової, О.М. Перунової, О.С. Смагіної, В.І. Тертишнікова, П.І. Шевчука, М.Й. Штефана та інших.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Аналіз зазначених робіт дає підставу стверджувати, що більшість із них стосу-

ється загальної характеристики вимог, що пред'являються до апеляційної скарги в цивільному процесі. Зважаючи на те, що дотримання форми та змісту апеляційної скарги є обов'язковою вимогою цивільного процесуального законодавства, що забезпечує подальший розгляд справи судами другої інстанції, більш детального дослідження потребують питання щодо вимог, які пред'являються до апеляційної скарги в цивільному судочинстві, та проблем, що виникають на практиці, при поданні апеляційної скарги.

Формулювання цілей статті

Метою статті є з'ясування процесуального значення форми та змісту апеляції для виникнення апеляційного провадження в цивільному процесі України та вирішення окремих спірних питань, що

виникають на практиці при поданні апеляційної скарги.

Виклад основного матеріалу дослідження

Апеляційна скарга – це встановлена законом форма звернення до апеляційного суду за новим розглядом справи по суті, продовження процесу першої інстанції, сконцентрованою на тому ж предметі й тих же правовідносинах між сторонами в спірній справі [1, с. 130]. Для здійснення права апеляційного оскарження, поряд із суб'єктивними та об'єктивними передумовами, необхідним є додержання низки формальних умов, однією з яких є відповідність апеляційної скарги зазначеним у законі вимогам.

Так, О.С. Смагіна, Є.О. Борисова вважають, що апеляційна скарга повинна містити загальні та спеціальні реквізити [2, с. 112-113; 3, с. 83]. Загальні реквізити встановлюються до будь-яких заяв на адресу суду, мають вступний характер. Вони дають змогу суду вирішити питання про допустимість порушення апеляційного провадження за скаргою конкретної особи, про компетенцію відповідного суду апеляційної інстанції щодо розгляду скарги [2, с. 113]. До загальних реквізитів учені відносять назву суду, якому адресовано апеляцію (тобто її адресата), відомості про особу, яка подає апеляцію, вказівку на рішення, що оскаржується, посилання на суд, який ухвалив рішення в справі, дату ухвалення та підпис апелянта. Спеціальні реквізити безпосередньо визначають зміст апеляції. До них відносять обов'язкову вказівку на те, у чому полягає незаконність та (або) необґрунтованість рішення, межі оскарження, прохання апелянта та докази, якими він обґрунтовує свої вимоги, перелік доданих до апеляції документів та інших матеріалів. Загальні реквізити перевіряються місцевим судом безпосередньо, а розгляд спеціальних реквізитів відноситься до компетенції апеляційного суду, оскільки суд першої інстанції встановлює лише їх формальну наявність.

У юридичній літературі існують різні погляди щодо структури апеляційної скарги.

Так, П.Д. Хохлаков зазначав, що будь-яка апеляція складається з двох частин: доводів і міркувань про неправильність рішення, а також вимог про скасування всього або лише окремої його частини [4, с. 4]. В.В. Назаров стверджує, що апеляція складається з чотирьох частин: вступної, описової, мотивувальної та резолютивної [5, с. 430]. Утім, переважна більшість учених справедливо вважає, що апеляція структурно повинна складатися з трьох частин: вступної, описово-мотивувальної (мотивувальної) та резолютивної [6, с. 171; 7, с. 98].

Реквізити апеляційної скарги складають її зміст, внутрішню форму. Крім того, внутрішня форма повинна мати й зовнішню форму, що відображається у формальностях, без яких апеляційна скарга може бути залишена без руху [8, с. 144]. Разом з цим, О.М. Перунова наголошує, що такі категорії матеріалістичної діалектики, як форма і зміст апеляційної скарги, становлять нерозривну єдність, у якій зміст є вирішальним [1, с. 130].

Перелік основних вимог, які повинна містити апеляційна скарга, визначений у ст. 295 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України). Звернення до суду за захистом порушеного чи оспорюваного права або охоронного законом інтересу повинно бути відображено у формі та змісті апеляційної скарги і подано до суду у вигляді як рукописного тексту, так і тексту, виготовленого з допомогою друкарських засобів. Тобто апеляційна скарга повинна подаватися тільки в письмовій формі (ч. 1 ст. 295 ЦПК України) [9]. Слід зазначити, що у Стародавньому Римі (період Імперії) допускалося подання як письмової, так і усної апеляції після ухвалення рішення. Відповідно до Статуту цивільного судочинства апеляційна скарга також могла бути подана як в усній, так і в письмовій формі. Водночас апеляція прокурора подавалася тільки письмово. Усна апеляція заносилася до протоколу секретарем судового засідання або його помічником, черговим суддею (членом суду), головою відповідного суду з дотриманням

стосовно її змісту всіх правил, встановлених для письмових скарг [10, с. 1166].

В апеляційній скарзі вказується повна назва апеляційного суду, до якого скарга подається. Офіційні назви апеляційних судів, що діють на території України, визначені в Указі Президента України «Питання мережі місцевих загальних та апеляційних судів» № 591/2011 від 20 травня 2011 р. [11]. Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 295 ЦПК України в апеляційній скарзі повинно бути зазначено найменування суду, до якого подається скарга [9]. Утім, варто зазначити, що скарга подається до апеляційного суду (адресується йому), однак через місцевий суд, який ухвалив оскаржуване судове рішення. Тому судом, до якого подається скарга, завжди буде відповідний апеляційний суд. Така вимога цивільного процесуального законодавства не є надмірно формальністю. Вказівка на найменування суду в апеляційній скарзі свідчить про позицію особи, яка оскаржує судове рішення суду першої інстанції, з приводу адресної спрямованості скарги. За відсутності найменування суду в тексті апеляційної скарги суд не повинен визначати адресну спрямованість скарги лише за змістом цього документа.

Особа, яка подає апеляційну скаргу, повинна вказати своє прізвище, ім'я та по батькові (найменування, якщо апелянтом є юридична особа), місце проживання (перебування). Номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти вказується за умови їх наявності. Крім цього, в апеляційній скарзі зазначається точна назва інших осіб, які беруть участь у справі, їх місце проживання або знаходження (п. 2, 3 ч. 2 ст. 295 ЦПК України). Відсутність хоча б однієї з цих складових у скарзі є підставою для залишення її без руху та надання строку для усунення недоліків (ч. 2 ст. 297 ЦПК України).

В апеляційній скарзі необхідно вказати, яке саме судове рішення оскаржується, яким судом воно ухвалене, дату його ухвалення, особу, щодо якої ухвалено рішення. Також викладається короткий зміст рішення суду першої інстанції, яке оскаржуєть-

ся, наводяться витяги з мотивувальної частини, з яким не погоджується апелянт (п. 4 ч. 2 ст. 295 ЦПК України) [9].

Апеляційна скарга повинна містити прохання апелянта, сформульоване з урахуванням того, які рішення суд апеляційної інстанції вправі ухвалювати за результатами розгляду, вказівку на те, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість оскаржуваного рішення (неповнота встановлення обставин, які мають значення для справи та (або) неправильність установлення обставин, які мають значення для справи, внаслідок необґрунтованої відмови у прийнятті доказів, неправильного їх дослідження чи оцінки, неподання доказів з поважних причин, неправильне визначення відповідно до встановлених судом обставин правовідносин) (п. 5 ч. 2 ст. 295 ЦПК України) [9].

Важливе значення має структура апеляційної скарги, оскільки це забезпечує правильне її сприйняття та полегшує аналіз аргументів. Якщо рішення оскаржується з кількох підстав, то доводи доцільно викладати послідовно:

- 1) зазначити конкретну правову норму закону, порушену судом першої інстанції, зміст норми, її аналіз і тлумачення;
- 2) вказати помилки суду першої інстанції при ухваленні судового рішення, під час застосування (або незастосування) конкретної норми закону норму;
- 3) визначити несприятливі наслідки, на думку апелянта, що спричинили ухваленням судового рішення судом першої інстанції.

Таким чином, особа, яка подає апеляційну скаргу, зобов'язана зазначити, які існують підстави для скасування або зміни судового рішення, навести обґрунтування своєї правової позиції. У процесуальній літературі справедливо зазначається, що всі фактичні доводи повинні бути обґрунтовані з посиланням на матеріали справи, зокрема, на журнал судового засідання, а також на наявні в справі та додатково подані матеріали з посиланням на аркуші справи, на яких ці матеріали знаходяться. Усі юридичні доводи про допущені в спра-

ві порушення матеріального та процесуального закону необхідно обґрунтовувати посиланнями на відповідні нормативно-правові акти, які, на думку апелянта, суд повинен був застосувати при вирішенні справи, а також вказувати процесуальні акти та дії, за якими мали місце порушення закону [7, с. 100].

Варто зазначити, що обов'язковою умовою при поданні апеляції в Стародавньому Римі (період Імперії) була необхідність пояснення, якими обставинами та законами спростовується рішення суду першої інстанції. Артикул 25 глави 8 «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. також містив перелік випадків недопустимості прийняття апеляційної скарги, зокрема, коли апелянт не наводив жодних мотивів до неї [12, с. 547].

Обґрунтування апеляційної скарги зумовлено межами перевірки законності й обґрунтованості рішення суду першої інстанції, а також відомостями щодо дослідження доказів та обставин, установлених судом першої інстанції, та новими фактами чи засобами доказування. Під такими обставинами розуміють юридичні факти, які визначають спірні правовідносини, міру цивільно-правової відповідальності. Апеляційна скарга, подана без указівки на її обґрунтованість, підлягає поверненню. Такий підхід є доцільним, оскільки дає змогу апеляційному суду більш правильно уявити характер спірних правовідносин і детальніше вивчити обставини справи. Законність судового рішення цілком залежить від правильного формулювання правової норми, яку суд застосовує у судовому рішенні.

Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 295 ЦПК України в апеляційній скарзі повинні бути зазначені нові обставини, що підлягають встановленню, докази, які підлягають дослідженню чи оцінці, обґрунтування поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції, заперечення проти доказів, використаних судом першої інстанції [9]. Ці відомості зазначаються в тому разі, якщо підставою оскарження є необґрунтованість судового рішення. Усу-

нути помилки суду першої інстанції можна лише шляхом повторного дослідження доказів або встановлення нових обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції не встановив.

Особа, яка оскаржує судові рішення, повинна чітко вказати в апеляційній скарзі на обставини, що слід встановити, та обґрунтувати, чому вони входять до предмета доказування в справі. Необхідно зазначити, по-перше, які саме докази необхідно додатково дослідити під час апеляційного розгляду; по-друге, які докази подаються апелянтом додатково; по-третє, поважні причини, з яких вони не були подані до суду першої інстанції. Крім цього, якщо суд першої інстанції неправильно оцінив докази, порушив правила допустимості та належності доказів, то в апеляційній скарзі наводяться відповідні заперечення апелянта. Так, О.М. Перунова переконана, що вказівка на подання нових обставин і фактів повинна бути чітко зазначена в апеляційній скарзі та суд апеляційної інстанції не повинен досліджувати додаткові матеріали при розгляді справи, якщо про них не було заявлено в скарзі. На думку науковця, таке положення значно скоротить строки перегляду рішення в апеляційному порядку [1, с. 132].

Утім, автор статті категорично не погоджується з таким твердженням, оскільки на практиці досить часто виникають ситуації, коли особа просить суд дослідити нові обставини та факти, які вона не могла подати чи про них заявити в апеляційній скарзі. Тому цілком обґрунтованою є позиція суду про дослідження додаткових доказів при апеляційному розгляді справи. За таких обставин особі гарантується дотримання права апеляційного оскарження в цивільному судочинстві.

Таким чином, кожна апеляційна скарга повинна містити в собі вказівку й детальне викладення фактичних та (або) юридичних підстав. Під юридичними підставами апеляції слід розуміти порушення судом першої інстанції норм матеріального та процесуального права, розгляд і вирішення справи неповноважним судом тощо,

а під фактичними – неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи, невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи. Цим юридичним і фактичним підставам повинні відповідати висновки й вимоги апелянта про скасування, зміну або ухвалення нового судового рішення.

У резолютивній частині апеляційної скарги особа, яка оскаржує судове рішення, повинна зазначити, що вона просить у апеляційного суду. Зміст клопотання не повинен виходити за межі повноважень апеляційного суду, зазначених у ст. 307 ЦПК України. Апелянт має право заявити клопотання процесуального характеру, а саме, про виклик свідків, про витребування додаткових доказів, про забезпечення позову, про призначення експертизи. Ці клопотання, як правило, викладаються в окремих заявах, що додаються до апеляційної скарги.

Разом з цим, до апеляційної скарги повинні додаватися матеріали, на які посиляється апелянт, але яких немає у матеріалах справи. У скарзі наводиться перелік усіх доданих матеріалів (п. 8 ч. 2 ст. 295 ЦПК України). Також до апеляційної скарги додаються копії скарги та доданих до неї письмових матеріалів відповідно до кількості осіб, які беруть участь у справі (ч. 5 ст. 295 ЦПК України) [9]. У разі неподання таких копій або подання їх у недостатній кількості після надходження скарги до апеляційного суду суддя-доповідач повинен залишити апеляційну скаргу без руху, визначивши строк для усунення зазначеного недоліку. Таке положення є дуже важливим для гарантування права апеляційного оскарження в цивільному судочинстві, оскільки дає можливість особам підготуватися до судового розгляду, окреслити свою правову позицію стосовно доводів і нових доказів, наведених у скарзі, викласти свої заперечення в письмовій формі, зібрати та надати суду додаткові докази, що спростовують викладені в апеляційній скарзі аргументи.

Крім цього, апеляційна скарга повинна бути підписана особою, яка її подає, або

представником такої особи, який додає довіреність або інший документ, що посвідчує його повноваження, у разі неподання таких документів у суді першої інстанції (ч. 3, 4 ст. 295 ЦПК України) [9]. Таке положення не є формальністю, оскільки вказує на заінтересованість і належність конкретної особи до цієї справи. Для апеляційного суду підпис скарги є гарантією відповідальності за викладені в цьому документі процесуально-матеріальні вимоги, юридичний і фактичний зміст справи та за нові матеріали, викладені в апеляційній скарзі.

Якщо апеляційна скарга за формою та змістом не відповідає вимогам, установленим ст. 295 ЦПК України, перелік яких є вичерпним, то суддя-доповідач відповідно до частини другої ст. 297 ЦПК України застосовує положення ст. 121 ЦПК України та ухвалою залишає апеляційну скаргу без руху [9]. Варто відмітити, що на практиці нерідко виникають ситуації, коли надходить апеляційна скарга, яка не оформлена відповідно до вимог ст. 295 ЦПК України, або ж не сплачено (сплачено не в повному обсязі) судовий збір і одночасно скарга подана після закінчення строків, установлених ст. 294 ЦПК України без порушення питання про поновлення строку чи із зазначенням підстав для поновлення строку, які є неважливими.

Якщо ці недоліки є одночасними й вони вказані в ухвалі, то яке процесуальне рішення слід прийняти судді: визнавати скаргу неподаною чи відмовляти у відкритті провадження? Відповідно до роз'яснень, наданих у п. 2 інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 4-183/0/4-12 від 13 лютого 2012 р., рекомендовано судам з метою оперативності відправлення правосуддя та дотримання розумних строків розгляду справи у разі наявності двох недоліків апеляційної скарги одночасно (пропуск строку на оскарження та невідповідність скарги за змістом вимогам закону або несплати суми судового збору) залишати апеляційну скаргу без руху для усунення

цих двох недоліків одночасно. При цьому в разі, наприклад, несплати судового збору протягом п'яти днів з дня отримання копії ухвали (ч. 1 ст. 121 ЦПК України), апеляційна скарга може бути визнана неподаною лише після вирішення питання про поновлення строку на апеляційне оскарження (тридцять днів з дня отримання ухвали). Коли визнано, що наведені підстави для поновлення строку є неповажними, суддя-доповідач відмовляє у відкритті провадження у справі. У цьому разі питання повернення сплаченого судового збору вирішується відповідно до вимог ст. 7 Закону України «Про судовий збір» [13].

Утім, при одночасному залишенні з двох підстав апеляційної скарги без руху нівелюється сенс надання особі, яка подала апеляційну скаргу, що не відповідає вимогам ст. 295 ЦПК України або не оплачена судовим збором, терміну для усунення недоліків – 5 днів, оскільки необхідно чекати виконання вимог ухвали про залишення скарги без руху в частині зазначення причин пропуску строку на апеляційне оскарження.

Для оперативності відправлення правосуддя, дотримання розумних строків розгляду справ, а також для спрощення процесу доцільним є законодавче врегулювання питання щодо залишення апеляційної скарги без руху у зв'язку з пропуском строку на оскарження таким чином, щоб строк для подання заяви про поновлення

строку або для зазначення інших підстав для поновлення строку не перевищував п'яти днів з дня отримання ухвали.

Висновки

Таким чином, додержання процесуальної форми та змісту апеляційної скарги є однією з обов'язкових вимог цивільного процесуального законодавства, що забезпечує виникнення апеляційного провадження та подальший розгляд справи судом апеляційної інстанції. Утім, їх недотримання тягне за собою негативні процесуальні наслідки для особи, яка оскаржує судові рішення суду першої інстанції. Вказівка в ЦПК України на обов'язкові вимоги, що пред'являються до форми та змісту апеляційної скарги, повинна допомогти суду апеляційної інстанції розглянути апеляцію лише тієї особи, яка користується правом на апеляційне оскарження, оцінити позицію та доводи цієї особи, дослідити підстави оскарження рішення суду першої інстанції та доводи апелянта з цього приводу.

Перспективним у подальшому є наукове розроблення питання, пов'язаного з характеристикою строку апеляційного оскарження судового рішення, оскільки строк, як форма та зміст апеляційної скарги, є однією з обов'язкових вимог цивільного процесуального законодавства, що забезпечує виникнення апеляційного провадження в цивільному судочинстві України.

Список використаних джерел

1. *Перунова О.М.* Форма і зміст апеляційної скарги / О.М. Перунова // Право і безпека. – 2004. – № 3. – С. 129-133.
2. *Смагина Е.С.* Апелляционное производство в гражданском процессе : учебник / Е.С. Смагина. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 192 с.
3. *Борисова Е.А.* Апелляция в гражданском и (арбитражном) процессе / Е.А. Борисова. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Городец, 2000. – 288 с.
4. *Хохряков П.* Об апелляционном рассмотрении уголовных дел в мировом съезде / П. Хохряков // Юридический вестник. – 1872. – кн. 10, № 10-12. – С. 1-30.
5. *Назаров В.В.* Кримінальний процес України : підручник / В.В. Назаров, Г.М. Омеляненко. – К. : Юридична думка, 2005. – 548 с.
6. *Вільчик Т.Б.* Організація роботи адвокатури в Україні : навчальний посібник / за ред. Н.В. Сібілової, Т.Б. Вільчик. – Харків : Вапнярчук Н.М., 2006. – 304 с.
7. *Теремецький В.І.* Право особи на апеляційне оскарження вироку в кримінальному процесі України : монографія / В.І. Теремецький. – Харків : Харків юридичний, 2010. – 228 с.
8. *Тертишников В.И.* Гражданський процес : конспект лекцій / В.И. Тертишников. – Харьков : Консул, 2002. – 239 с.

9. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.

10. Фукс В.Я. Апелляционное производство / В.Я. Фукс // Право. – 1901. – № 41. – С. 1765-1770.

11. Указ Президента України «Питання мережі місцевих загальних та апеляційних судів» від 20 травня 2011 р. № 591/2011 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента України 5 липня 2012 р. № 437/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/591/2011>

12. Права, за якими судиться малоросійський народ // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, від. ред. Ю.С. Шемшученко. – К. – 1997. – 547 с.

13. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Щодо деяких спірних питань застосування процесуальних норм у зв'язку зі змінами до Цивільного процесуального кодексу України» від 13 лютого 2012 р. № 4-183/0/4-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0183740-12>.